

Signalizácia v ochrane rastlín – invázne buriny (3).

Slnečnica hľuznatá (topinambur) – *Helianthus tuberosus*

Patrí do čeľade *Asteraceae* – astrovité.

Slnečnica (*Helianthus*) zahŕňa asi 70 druhov. Pôvodnou vlasťou slnečnice hľuznatej - topinamburu bolo Mexiko, potom sa rozšíril do Ameriky, kde bol pestovaný v divých formách prevažne Indiánmi a neskôr bol prevezený do Francúzska, Ruska a do východných oblastí Stredozemného mora ako pestovaná rastlina. V strednej Európe na viacerých miestach splanel a stal sa inváznou burinou, ktorá sa hľuzami rýchlo rozmnožuje a v niektorých oblastiach zatláča pôvodnú vegetáciu. Ako výživná a kŕmna rastlina sa pestuje pre hľuzy na poli aj v záhradách. Mimo záhrad sa s ňou môžeme stretnúť najmä pozdĺž vodných tokov, na rumoviskách, na okrajoch polí, ciest, záhrad a pod. Preferuje pôdy čerstvo vlhké a výživné.

Slnečnica hľuznatá je viacročná, až 3 m vysoká bylina s hľuzovito rozšírenými podzemkami. Byľ je priama, v hornej časti vetvená, husto a drsne chlpatá. Listy v dolnej polovici sú protistojné, v hornej striedavé, všetky stopkaté, ochlpené, široko kopijovité, vajcovité až srdcovité, zúbkaté. Na vrchole stonky sa na jeseň vytvorí úbor s priemerom 4 - 8 cm, zložený zo žltých kvietkov. Súkvetie má v terči plodné rúrkovité a na obvode neplodné jazykovité kvety. V našich podmienkach sa nevyvíjajú semená, pretože bylina kvitne veľmi neskoro a jej nadzemná časť zmrzne. Nové hľuzy sa utvárajú v júli a v auguste. Ak sa na konci vegetácie nevyberú z pôdy, dobre prezimujú a na jar z nich vyrastú nové rastliny. Z púčikov na rozkonárených hľuzách môže vyrásť aj viac rastlín. Podzemné hľuzy slnečnice hľuznatej - topinambur sú jedlé, a to tak za surova, ako i po tepelnej úprave. Hľuzy obsahujú asi 16 % sacharidov (z toho asi polovica je inulín), okolo 2,5 % bielkovín, asi 0,5 % tukov, ďalej vlákninu, esenciálne aminokyseliny, vitamíny, kyselinu jablčnú, jantárovú a citrónovú a minerálne látky, hlavne draslík. Pravidelné konzumovanie topinamburov má priaznivé účinky pri reumatizme, vysoký obsah draslíka podporuje odvodňovanie organizmu a pre pomerne vysoký obsah inulínu je výborným podporným prostriedkom pri cukrovke. Inulín nezvyšuje obsah cukru v krvi, preto je veľmi vhodný pre diabetikov. V tenkom čreve sa nevstrebáva, lebo ľudský organizmus nevytvára enzým inulinázu, potrebnú na jeho rozklad. Rozkladajú a využívajú ho však črevné baktérie, preto pôsobí blahodarne na ich život a funkcie, a tým aj na činnosť tráviacej sústavy. Pražené hľuzy sa údajne dajú použiť aj ako náhrada kávy. V súčasnosti rastie záujem o topinambur nielen pre jeho výživné a liečebné vlastnosti, ale aj pre tvorbu biomasy využiteľnej v energetike.

Slnečnica hľuznatá bola zaradená do zoznamu invázných burín len nedávno v roku 2011 vo Vyhláske Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 173/2011 z 23. mája 2011, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej

republiky č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov. V zákone sa okrem iného v § 7 píše:

- (1) Ochrana prirodzeného druhového zloženia ekosystémov zahŕňa
 - a) reguláciu zámerného rozširovania nepôvodných druhov za hranicami zastavaného územia obce,
 - b) sledovanie výskytu, veľkosti populácií a spôsobu šírenia nepôvodných druhov,
 - c) odstraňovanie nepôvodných druhov, ktoré sa samovoľne šíria a vytláčajú pôvodné druhy z ich prirodzených biotopov a znižujú biologickú rozmanitosť (ďalej len „invázne druhy“).
- (2) Invázne druhy je zakázané dovážať, držať, pestovať, rozmnožovať, obchodovať s nimi, ako aj s ich časťami alebo výrobkami z nich, ktoré by mohli spôsobiť samovoľné rozšírenie invázneho druhu.
- (3) Vlastník (správca, nájomca) pozemku je povinný odstraňovať invázne druhy zo svojho pozemku spôsobmi podľa vyhlášky a o pozemok sa starať takým spôsobom, aby zamedzil opätovnému šíreniu inváznych druhov, a to na náklady pôvodcu ich šírenia, ak je známy, inak na náklady štátu.
- (4) Orgán ochrany prírody nariadi vlastníkovi (správcovi, nájomcovi) pozemku, na ktorom sa vyskytujú invázne druhy, vykonať na náklady pôvodcu ich šírenia, ak je známy, inak na náklady štátu, opatrenia na odstránenie inváznych druhov.
- (5) V prípade nebezpečenstva vzniku škodlivých následkov na prírode a krajine môže orgán ochrany prírody vykonať na náklady pôvodcu šírenia inváznych druhov, ak je známy, inak na svoje náklady, odstránenie inváznych druhov sám. Ak takýmto konaním orgánu ochrany prírody vznikne vlastníkovi (správcovi, nájomcovi) dotknutého pozemku škoda, vlastník (správca, nájomca) dotknutého pozemku má nárok na náhradu škody podľa všeobecných predpisov o náhrade škody.
- (6) Na účel uvedený v odseku 5 orgán ochrany prírody a ním poverené osoby sú oprávnení vstupovať na cudzie pozemky na nevyhnutne potrebný čas po predchádzajúcom upozornení vlastníka (správcu, nájomcu) dotknutého pozemku, ak sa nevyžaduje povolenie na vstup podľa osobitného predpisu. Pritom sú povinní dbať na to, aby užívanie týchto pozemkov bolo rušené čo najmenej a aby vstupom a činnosťami nevznikli škody, ktorým možno zabrániť. Vlastník (správca, nájomca) dotknutého pozemku je povinný vstup na pozemok strpieť; tým nie je dotknuté jeho právo na náhradu škody podľa všeobecných predpisov o náhrade škody.

V praxi to znamená, že pestovať Slnčnicu hľuznatú - topinambur je u nás zakázané a hľuzy sa dajú iba nakúpiť v predajniach ovocia a zeleniny, výťažky z neho v lekárňach a vybraných predajniach zdravej výživy. Dúfajme, že sa znovu niečo v Európskej únii zmení, a dovoľia nám topinambur pestovať tak, ako to bolo so stéviou cukrovou (*Stevia rebaudiana* Bertoni), ktorej pestovaniu a predaju sa únia bránila, a teraz po povolení ju vychvaľuje ako najzdravšiu náhradu cukru.

V Topolčanoch, 26.11.2012

Ing. Alena Škuciová, ÚKSÚP OOR Topolčany